

Proturiječja i unutarnje granice jednog političkog modela*

Partija, država i samoupravljanje u Jugoslaviji

VELJKO CVJETIČANIN

Filozofski fakultet,
Zagreb

UDK: 323(497.1)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. 12. 1990.

U razdoblju od 1944—1947. KPJ je imala rukovodeću ulogu u novom državnom aparatu, ali je postojalo i višestranačje. Dilema da li ovakav stranački pluralizam ili jednostranački sistem brzo i relativno lako je riješena u korist KPJ. U tom razdoblju stranački sistem u Jugoslaviji se najviše približio boljševičkom. Sukob sa Staljinom prisilio je rukovodstvo da potraži novi identitet jugoslavenskog društva, različit od birokratskog sovjetskog sistema, ali uz zadržavanje diskontinuiteta sa zapadnim tipom građanskih demokratskih društava. Tražio se tzv. treći put društvenog razvoja na terenu samoupravnog socijalizma. KPJ je donjela odluku o vlastitoj preobrazbi u SKJ, ali se nije bitno izmijenila niti vlastitom ulogom niti organizacijskom strukturom. Polovicom 1950. lansirana je teza o odumiranju države, ali nerazvijenoj društvenoj praksi i dogmatskom teorijskom nasljeđu korespondirale su i nerazvijene teorijske rapsrave o bitnim problemima odumiranja države. Nakon kratkotrajnih inicijalnih rezultata smanjivanja uloge i funkcije države, nastupaju duga razdoblja jačanja države. Država je ostala sila iznad institucionalnih oblika samoupravljanja. Ustavom 1974. okroiran je tzv. integralni sistem socijalističkog samoupravljanja. U takvom sistemu, ali i zbog njega, razgara se duboka i dugotrajna društvena kriza. Usprkos čestim promjenama politički sistem reproducirao je stare birokratske institucije koje su onemogućavale provođenje dubljih društvenih promjena. Dominacija politike nad ekonomijom nije dozvoljavala da se faktički radi na deetatizaciji i debirokratizaciji političkog sistema. Prelaz na razvijeni model parlamentarne demokracije bio je neophodan, ali je vrlo dramatičan.

Premda u ranijim radovima nismo istraživali ulogu KPJ u stvaranju države za vrijeme NOR, u sažetku ne možemo zaobići ovo razdoblje.

U razdoblju od 1944—1947. KPJ je imala rukovodeću ulogu u novom državnom aparatu, bila je na djelu partijska država i državna partija, ali je postojalo i višestranačje. U tom razdoblju je postojalo pet velikih političkih stranaka u Jugoslaviji¹ (Demokratska stranka, Radikalna stranka, Zemljoradnička stranka, Hrvatska republikanska stranka i Samostalna stranka). Upravo je bilo devet političkih stranaka, ali četiri su bile manje. KPJ je imala dominantnu ulogu u društveno-političkim zbivanjima. Dilema da li ovakav prividni stranački pluralizam ili jednostranački sistem brzo je riješena i iznenađujuće veoma lako. Razlozi relativno lakom rješenju su u dubokoj podijeljenosti jugoslavenskog društva između dvaju ratova, te sklonosti i sposobnosti KPJ da ovakvu situaciju iskoristi u toku rata za osvajanje političke vlasti i uspostavljanje jednostranačkog sistema. Doduše, stav KPJ se prema višestranačju radikalno mijenjao, od prihvatanja do potpunog odbijanja. Prije rata je vodstvo KPJ jednostranački sistem nazivalo totalitarnim, u ratu je KPJ priznala legitimnost višestranačkog sistema i ravnopravnost stranaka u Sloveniji. Od kraja 1947. ističe se kako nema socijalizma bez jednostranačkog sistema, jer mora postojati samo jedan program izgradnje socijalizma. U tom momentu stranački sistem

* Ovaj rad predstavlja sažetak istraživanja znanstvenog zadatka na istu temu u razdoblju 1986—1990.

¹ Vidi: V. Koštunica — K. Čavoški: **Stranački pluralizam ili monizam**, Tribuna, Letnik XXXVII, 1987, str. 1-48

u Jugoslaviji najviše se približio boljševičkom, jer nijednoj stranci nije bilo dopušteno da opstane. Postojao je jedino NFJ, ali njega je teško definirati u poznatim političkim terminima.

Ako je to »istočni grijeh« dugotrajne jugoslavenske krize, onda je bio u pravu Dragoljub Jovanović kada je prognozirao: »Prva Jugoslavija je propala jer je u njoj vladala jedna nacija, druga će propasti ako bude vladala samo jedna partija.«²

Krajem 1949. započinje eksperimentalno razdoblje osnivanja radničkih savjeta. Različiti su teorijski i idejni odgovori zašto se pristupilo osnivanju radničkih savjeta. Inicijalno uvođenje samoupravljanja nije rezultat produbljene znanstvene spoznaje, već je praktično nametnuto sukobom s IB-om i Staljinom. Da li bi do ideje samoupravljanja došlo da nije bilo tog sukoba, teško je utvrditi, ali je sigurno da ne bi došlo već na početku pedesetih godina. Uostalom, nije uopće znanstveno istraživano postoje li pretpostavke za uvođenje samoupravljanja, društvo nije bilo pripremljeno za takve radikalne promjene.

Sukob sa Staljinom prisilio je vodstvo da gotovo preko noći uspostavi novi identitet jugoslavenskog društva, različit od birokratskog sovjetskog društva, ali uz istodobno inzistiranje na diskontinuitetu sa zapadnim tipom građanskih demokratskih društava. Tražio se tzv. treći put društvenog razvoja na terenu samoupravnog socijalizma. U trasiranju tog puta započele su normativne promjene, proklamirano je odumiranje države, ali stvarni društveni proces zavisio je od volje same birokracije. Kada je država, odnosno politička birokracija, samu sebe dokidala? Također je izvršena denominalizacija KPJ u SKJ sa ciljem da se Komunistička partija transformira iz klasične političke partije koja vlada u ime radničke klase u Savez komunista koji prije svega idejnim sredstvima u okviru radničke klase treba djelovati na razvijanju samoupravljanja. Činjenica je da SK u praksi nije slijedio vlastitu misao, jer je zadržao naslijeđenu organizacijsku strukturu, odnos naspram državnom aparatu i stare metode djelovanja. Od početka je postojalo kolebanje u vezi transformacije KPJ u SKJ. »Kad sam kazao da je ubuduće najvažnija uloga KPJ idejno-vaspitnog karaktera, nisam time mislio da sve druge rukovođeće funkcije prestaju. Ne! Prema tome, SKJ ne samo da ne smanjuje svoju ulogu i odgovornost za uspješni razvoj socijalizma, nego je još i povećava.«³ Dvadeset godina kasnije, Tito je izražavao svoje neslaganje s odlukama VI Kongresa: »SKJ je jako oslabljen još od VI Kongresa Saveza komunista... ostavljen mu je zadatak samo da ideološki usmjerava. Partija ima tu ulogu, ali to nije dovoljno« (Tito, »Vjesnik« listopada 1972). Navest ćemo još jednu eksplicitniju misao Tita o ulozi SKJ: »Međutim, odumiranje SKJ ne dolazi u obzir, kao ni slabljenje njegove uloge.«⁴

Samoupravljanje je uvedeno zakonskim aktom, a nije nastalo kao rezultat borbe pokreta radnika koji se bori za vlastito oslobođenje. »Na praktičkom planu konstatovana je nespojivost neposredne i autonomne radničke akcije s postojećim sistemom, a utvrđivanje nespojivosti samoupravnog sistema sa samoupravnom radničkom akcijom predstavlja radikalnu kritiku postojećeg na osnovi njegove vlastite ideologije.«⁵

Usprkos svemu, prodor za samoupravljanje bio je najpovoljniji u početnom razdoblju, jer je postojao revolucionarni entuzijazam i vjerovanje u humanu demokratsku alternativu postojećem birokratskom socijalizmu. Bez obzira na partijsko-politički monopol, uspješno se razvijaju neki čelijski oblici samoupravljanja, kao i određeni procesi demokratizacije i decen-

² Ibid, str. 22

³ VI Kongres SKJ, Kultura, Bgd, 1952, str. 105

⁴ Tito: »Privredna reforma je revolucionaran posao«, Kultura, Bgd, 1972, str. 59

⁵ Vladimir Arzenšek: **Struktura i pokret**, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Bgd, 1984, str. 86

tralizacije. To je jedno od relativno uspješnih razdoblja privrede, radikalne izmjene društveno-ekonomskih struktura, porasta zaposlenosti i životnog standarda.

U tom početnom razdoblju, sistem se samo normativno može nazvati samoupravnim. U njemu je radnička participacija imala simboličku, ali nipošto zanemarivu vrijednost legitimacije poretka u njegovu otklonu spram kritiziranog sovjetskog birokratskog modela. Radnički savjet kao glavni organ »predstavničke demokracije« na razini poduzeća nije bitno izmijenio strukturu upravljačkih ovlaštenja, niti je značajnije utjecao na faktičku distribuciju moći u privredi, determiniranu državno-partijskom hijerarhijom. Polazeći od takvog odnosa, Yvon Bourdet smatrao je da »jugoslavensko samoupravljanje nije pravo samoupravljanje, jer centralna vlast nije emanacija radničkih savjeta, već su oni, naprotiv, potčinjeni centralnoj vlasti«. ⁶ Do određene redistribucije moći je došlo, nešto je manje utjecalo radničko samoupravljanje, a mnogo više decentralizacija upravljanja do razine poduzeća, zatim teritorijalizacija moći koja će postati tijekom vremena značajnim obilježjem cjelokupnog jugoslavenskog privrednog i političkog sistema.

Početkom šezdesetih godina, taj sistem je iscrpio svoje razvojne potencijale, javljaju se prvi simptomi krize njegova funkcioniranja. Kada sistem postane složeniji, kada društvo dostigne prag privredne zrelosti, model upravljanja preko vodećeg centra razvojno je iscrpljen. Uloga vodećeg centra na određenom stupnju privredne razvijenosti počinje blokirati cjelokupni privredni razvoj. Konstatirano je da su u određenom razdoblju svi oblici potrošnje počeli znatno brže da rastu od proizvodnje.

Pokušaj rješavanja akumuliranih problema proizašao je iz sukoba suprotstavljenih opcija u vrhu SKJ o kojima istraživači još nisu mogli da formuliraju definitivnu ocjenu, jer nemaju pristup izvorima. Taj sukob je rezultirao institucionalnom redefinicijom samoupravljanja, odnosno započela je druga faza razvoja samoupravnog sistema. Dva događaja posebno obilježavaju početak druge faze: Ustav 1963, proglašen »Poveljom samoupravljanja«, i privredna reforma 1965. Bio je to pokušaj institucionalizacije zaokruženog tržišnog privrednog sistema, koji se u ključnim točkama razlikuje od suvremenih građanskih ekonomija. Bitne značajke tog sistema su dominacija društvenog vlasništva i zadržavanje ideološko-političkog monopola SK posredstvom transmissijskih organizacija. Osnovna ideja reformiranog sistema bilo je osamostaljenje poduzeća kao tržišnih subjekata i jačanje managementa, ali bez intervencije u osnovnu strukturu socijaliziranog vlasništva, da bi se ostvarili pozitivni učinci tržišne ekonomije.

Novi je sistem unio značajne promjene koje su generirale raskorak između razvojnih koncepcija glavnih ekonomskih subjekata i snaga koje su imale monopol u društveno-političkom sistemu. Taj raskorak se manifestirao i na daljnji raskol unutar SK na liberalno-tehnokratsko i ortodoksno komunističko krilo.

Reformirani privredni sistem šezdesetih godina polučio je niz povoljnih, prije svega ekonomskih rezultata, ali je povećao i nestabilnost: porast inflacije, nezaposlenost, promjenjivost stope privrednog rasta i nestabilnost političkih procesa. Bio je to nagovještaj tržišnih reformi u socijalizmu, ali je vrlo brzo napušten. Iskorištene su negativne popratne pojave reformskog procesa za njezinu tihi likvidaciju, s obrazloženjem da taj put vodi obnavljanju kapitalizma i osporavanju legitimnosti cjelokupnog poslijeratnog razdoblja. Primijetili bismo jedino, što se nije dogodilo tada, uslijedilo je ovih dana, samo s neuporedivo kompleksnijim i ambivalentnim posljedicama.

⁶ Yvon Bourdet: *Pour l'autogestion*, Ed. Anthropos, Paris, 1974, str. 176

Otpor reformi pružala je široka koalicija raznorodnih snaga: dogmatsko-birokratsko krilo u SK, ideolozi tzv. čistog socijalizma i dijelovi proizvođačke klase koji su se plašili promjena. Posebno su dva događaja iskorištena za obustavljanje privredne reforme: studentska zbivanja 1968. i dvije godine kasnije, tzv. maspok u Hrvatskoj, što još nije, također, do kraja istraženo. Bez obzira na nedovoljnu istraženost tog razdoblja, većina analitičara ističe da je odustajanje od započete reforme povijesna greška. Prema tome, »sadašnjem pokušaju provođenja triju reformi, posebno višestranačja, prethodila su dva historijska neuspjeha: neuspjeh ekonomske reforme 1965—1970. i oktroirano samoupravljanje kao globalni društveni sistem« (N. Pašić, »Borba«, 16. rujna 1990).

Uspostavljanje integralnog sistema društvenog samoupravljanja predstavlja početak treće, posljednje faze koja je trebala prevladati krizu realizacije samoupravne socijalističke strategije. Međutim, postignuti su suprotni rezultati. Nastupila je veoma duboka i sveobuhvatna društvena kriza.

Vodstvo SK razvijalo je dvojnju strategiju: manifestnu proklamiranjem samoupravne neposredne demokratije i latentnu, osiguravanje monopolne uloge na svim razinama društveno-državnog odlučivanja. Diskrepanca između proklamiranog i faktičkog u ponašanju SK generala je ideološku hipokriziju i normativistički utopizam. Pribjeglo se simuliranju promjena konstituiranjem normativnih fikcija — surogata stvarnih demokratskih institucija. Stvoren je jedan hibridni društveno-politički sistem. Uporno održavanje radikalne utopije sprečavalo je put realno mogućim i nužnim društvenim reformama i tako je vuklo cjelokupno društvo u stagnaciju. Društvo se kretalo u dvostrukom proturječju: voluntaristički se htjelo više nego što je bilo moguće, poznatom logikom »sve što hoćemo, to i mož emo«, pa je ostvareni stupanj društvenog razvoja ostao ispod ukupnih društvenih mogućnosti.

Više godina je s ponosom isticano da je Jugoslavija spadala u zemlje s najbržim privrednim razvojem, radikalno izmijenjenom društvenom strukturom, visokom zaposlenosti i stalnim porastom standarda. Međutim, u ovom razdoblju, osobito u posljednjoj dekadi, došlo je do zastoja. Nastupila je dugotrajna ekonomska, politička i društvena kriza, prava stagflacija. Iz godine u godinu, ekonomski indikatori pokazuju sve nepovoljnije tendencije. Proizvodnja i proizvodnost opadaju, rast društvenog proizvoda stagnira, nezaposlenost raste, ako se ponegdje i povećavala, tada jedino kao socijala, inflacija je bila u galopirajućem porastu. od 1980. efikasnost jugoslavenske privrede je smanjena za jednu trećinu. Tekući gubici su veći od akumulacije u privredi. Većina poduzeća posluje s gubicima koji se zbog kupovanja socijalnog mira nadoknađuju iz drž avnog budžeta, što je zapravo najvažniji uzrok inflacije. Niski životni standard stanovništva i loše finansijsko stanje nepovoljno su utjecali na radni mora! Sistem nije samo loše funkcionirao, već je proizvodio i izuzetno visoke troškove. Na temelju međunarodnih usporedbi, Jugoslavija je imala gotovo najveće upravno-administrativne troškove na svijetu.

Deskribirana socijalno-ekonomska situacija dugoročno dovodi do zatvaranja prema inostranstvu što je rezultiralo znanstveno-tehnološkim i privrednim zaostajanjem, čime se, zapravo, zatvorio začarani krug iz kojeg valja izaći. Prema jednoj međunarodnoj komparativnoj analizi »Jugoslavija je bila 1977. ispod mjesta koje je zauzimala 1960«. ⁷

Postoje opći i posebni uzroci dugoročne i razorne krize u Jugoslaviji. Otpočetak sedamdesetih godina postojali su zajednički opći uzroci zastoja i poremećaja u svjetskoj privredi, ali razvijene kapitalističke zemlje uspješno rješavaju otvorene probleme. Sve real-socijalističke zemlje pokazale su mnogo manje snage da se prilagode novonastalim ekonomskim prilikama izazvanim naftnom krizom, ali prije svega znanstveno-tehnološkom revolucijom. Jedna od naj-

⁷ Aleksandar Vacić: *Jugoslavija i Evropa*, Bgd, 1988, str. 46

većih strateških grešaka bio je previd neophodne adaptacije jugoslavenske privrede novim svjetskim trendovima poslije prvog naftnog udara. Jugoslavija kao socijalistička zemlja, bez obzira na specifičnosti, bila je zahvaćena krizom koju se nije moglo dugo prikrivati. Sve real-socijalističke zemlje bile su rezistentne na promjenu, reforme su propadale, a inovativnost je bila mala. zato je došlo do sloma tih sistema. Samoupravni socijalistički sistem u Jugoslaviji u tom pogledu također nije bio izuzetak.

Osim općih uzroka, sve su razornije djelovali posebni uzroci jugoslavenske krize. Iz straha za legitimnost cjelokupnog poslijeratnog razvitka, politička elita uspjela je zaustaviti proces liberalizacije. Postojao je poseban strah da će razvoj tržišta dovesti do obnove kapitalizma. zato je izvršen zaokret, odnosno izabran srednji put, niti tržišna privreda niti centralističko-planska privreda, već uspostavljanje dogovorne ekonomije koje osnovica je »udruženi rad« s OOUR-ima, samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima, te SIZ-ovima kao mjestu sporazumijevanja i dogovaranja. Tzv. dogovorna ekonomija koja nije ni tržišna ni planska, otežavala je koordinaciju golemog broja raznih i djelimice divergentnih interesa. Mješavina utopije i shvaćanja tržišne privrede fragmentacija proizvođača, lišila je zemlju pravog tržišnog mehanizma i efikasne razvojne strategije. Tzv. dogovorna ekonomija, vlastitim instrumentima — sporazumijevanjem i dogovaranjem — nije stvorila temelj za racionalno postupanje cjelokupne privrede i društva. Organizacijska izgradnja procesa odlučivanja na osnovi neposrednog samoupravljanja nije bila fleksibilna na privredne uvjete koji se brzo mijenjaju.

Uvođenje neposrednog samoupravljanja izazvalo je atomizaciju privrede. OOUR-i su razbili poduzeće i ojačali grupno svojinsko ponašanje. Društveno vlasništvo koje je normativno postalo dominantno, nije egzaktno definirano, već se u praksi pretvorilo u »svačije i ničije«, bez odgovornosti. Narušena je temeljna pravna norma da pravo raspolaganja povlači i materijalnu odgovornost. Kolektivno pravo odlučivanja bez odgovornosti, vrlo brzo je pokazalo negativne rezultate. Interesi sudionika samoupravljanja pokazuju se kao previše kratkoročno usmjereni prije svega na brzi rast njihovih dohodaka i time na osobnu potrošnju. Sistem integralnog društvenog samoupravljanja, osim porasta osobne potrošnje, generirao je i porast opće i zajedničke potrošnje.

Ustavom 74. unijeta su dva proturječna načela: suverenost republika i jedinstveno jugoslavensko tržište, koji su vrlo brzo došli u koliziju. Kompetencije federacije snažno su potisnute na račun kompetencija republika. Republike su dobile pravo na veto, što je kod postojećih konflikata dovelo do preferiranja interesa republika ispred zajedničkih općedruštvenih interesa. To je, nasuprot jedinstvu jugoslavenskog tržišta, dovelo do zatvaranja pojedinih republika. »razvijena je teorija o nacionalnim ekonomijama, stara ideja njemačke istorijske škole iz 19. veka, uz neke nove elemente izvedene iz samoupravne terminologije«. ⁸ Jedna od konzekvencija su brojni paralelni kapaciteti i rasipanje investicijskih sredstava. U tome je korijen i golemih investicijskih promašaja.

Ustavom 74. stvoren je također, glomazni politički, drž avni i paradržavni mehanizam izveden na delegatskom principu. Zbog faktički posrednih izbora, nije bilo prave odgovornosti za rad. Umnožio se broj centara odlučivanja bez kontrole javnosti. Negativni učinci se ne lociraju tamo gdje su nastali, već se socijaliziraju. Zavladao je tzv. politički voluntarizam, »sve što hoćemo to i mož emo«. Bila je to vladavina decentraliziranog ili policentričnog etatizma, neka vrsta refeudalizacije društva.

Dakle, model 74. umjesto trasiranja nove razvojne faze neposrednog samoupravljanja, generirao je posvemašnju društvenu krizu, jer je došlo do institucionaliziranog konzerviranja

⁸ Zoran Pjanić: *Que vadis Jugoslavije?*, Naprijed, Zgb, 1989, str. 77

samoupravljanja. Politička elita se usidрила u veoma razudeni novi »samoupravni mehanizam«, bez bilo kakve demokratske kontrole. U ovom modelu je ignoriranje javnosti dovedeno do krajnjih granica. Međutim, zatvorenom sistemu bez stalne kontrole javnosti, nedostaje energija. »Zakon entropije izražava prirodnu težnju svega postojećeg propadanju.«⁹

Kriza je bila vidljiva 1980. Podastrta su relativno zadovoljavajuća objašnjenja uzroka i mehanizama krize, ali se nisu našle snage koje bi pridonijele njenom prevladavanju. Naime, političke snage uspijevale su odložiti nužne promjene, jer je nastupila negativna kadrovska selekcija. Te snage su imale snažan oslonac u upravljačkim strukturama, u dijelu privrednih rukovodilaca, koji su bili u povlaštenom monopolnom položaju, zatim djelimice novih srednjih slojeva, te među seljacima koji su već bili zasićeni reformama. Intelektualci su, prema mišljenju B. Horvata, potpuno zakazali u raspletu krize.¹⁰ Za takvo ponašanje inteligencije postoji djelomično opravdanje — fragmentiranost prema različitim obilježjima, posebno nacionalnim.

U ekonomskoj i socijalnoj krizi uspostavljen je i prešutan koncenzus između dvaju tradicionalnih protivnika: birokracije i radništva. Obje strane su se našle u pat poziciji. Nemoćno radništvo prihvatilo je dominaciju birokracije, ali pod uvjetom da ne intervenira oštro u radne odnose. Još nemoćnija birokracija pristaje i tako se ponaša, u interesu socijalnog mira i statusa quo. Iz toga je uslijedio pad proizvodnje i stagnacija kroz cjelokupnu proteklu dekadu. Poduzeća su se počela pretvarati u humanitarno-socijalne ustanove. Birokracija je čuvala vlastite privilegije, zasnovane na sistemu koji se iznutra urušavao.

Što se zbivalo s tzv. velikom koalicijom u uvjetima sve dublje krize, utemeljeno je odgovorio J. Županov: »Politička elita pronašla je drugu opciju za očuvanje svojeg dominantnog položaja, tj. savez s ljudstvom, narodom tj. politiku nacionalne homogenizacije. Zato su nastale koalicije po republičkom kriteriju koje transcendiraju radništvo, klasne sukobe i egzistencijalne probleme, a s druge strane prstom ukazuju na krivca, a to su drugi narodi i njihova rukovodstva. Radnici se mobiliziraju za obranu vlastitog naroda i njegove državnosti.«¹¹ Nacionalne osjećaje iskorištavalo se u jednostranačkom sistemu koji je stalno patio od insuficijentnog legitimiteta. To je omogućavalo brzu mobilizaciju velikog broja ljudi, ali je pokret tendirao eskalaciji preko ciljeva koji su mu namijenili inicijatori, primjer »maspoka« u Hrvatskoj i »antibirokratska revolucija« u Srbiji. Tada su nastupili sukobi i degeneracija vlastitog nacionalnog osjećaja u nacionalizam. Prema tome, radništvo je bilo pripremljeno za podršku na višestranačkim izborima nacionalnim partijama, ali ne više i Savezu komunista. Međutim, kakav je odnos novih političkih partija prema radništvu, o tome kasnije.

Nakon analize općih uzroka krize jugoslavenskog društva, ponaosob ćemo ukratko razmotriti probleme i proturiječja u Partiji, državi i samoupravljanju.

1. KPJ je inicirala strategiju odumiranja države i razvoja radničkih savjeta, donijela je odluku na VI Kongresu o vlastitoj preobrazbi u SKJ. Na VII Kongresu je ova strategije potvrđena slijedećim riječima: »Vodeća politička uloga SKJ u perspektivi će iščezavati s razvijanjem i jačanjem sveobuhvatnijih oblika neposredne socijalističke demokracije.«¹² SK se u cjelokupnom razdoblju nije bitno izmijenio niti ulogom, niti funkcijama i metodama, niti organizacijskom strukturom. Uostalom, KP-e se nisu nigdje uspjele demokratizirati, zato vjerojatno silaze s povijesne scene. Samoupravljanje je faktički izgrađivano kao determinacija modelom

⁹ Ibid. Koroičić str. 12

¹⁰ Naše teme 4/5/1988, str. 327

¹¹ Zbornik referata FSPN, Ljubljana, 1988, str. 84

¹² Program SKJ, Kultura, Bgd, 1958, str. 253

partijske demokracije. SK je bez obzira na promjene, također imala zajedničku prošlost s ostalim KP, prema političkom pluralizmu.

Granice SK vremenom postaju porozne, započinje masovni ulazak novih članova, ali i sve veće napuštanje. Zato se potvrđuje teza da se glavna politička borba vodi između sadašnjih i bivših članova KP odnosno SK. Samo je u toku sedamdesetih godina Savez komunista napustilo milijun dvije stotine tisuća članova, a primljeno je sedam stotina tisuća članova. I u onoj mjeri u kojoj se može govoriti o angažmanu članova partije, radi se više o prividu angažiranja, odnosno »zavisnoj participaciji« (Touraine) koja ne donosi veći utjecaj članova, već prije znači puko trošenje vremena i energije na čije kreiranje članstvo ima veoma mali utjecaj.

Savezu komunista bila je zajamčena politička uloga u društvenom poretku osnovnim načelima saveznog i republičkih ustava od 1963, a Ustavom 1974. dobio je pravo na obrazovanje vlastite parlamentarne delegacije.

U samoupravnim i delegatskim tijelima osnivaju se partijski aktivni kao subjekti idejno-političkog utjecaja. Aktivni su funkcionalno zamišljeni kao instrumenti partijskog utjecaja u samoupravnim tijelima. Konzekvencija takvog pristupa je unošenje partijskih kriterija svrstavanja i djelovanja što proturječi razvoju samoupravnosti, čiji smisao je bar, prema zamisli, nadilaženje tradicionalnog političkog tipa odnosa i organizacije života. Premda je većina stanovništva sudjelovala u institucijama vlasti i samoupravljanja, SK je zadržao vlastiti monopol, prije svega pomoću kadrovske kontrole.

Osim toga, partijska faza odlučivanja o važnim dokumentima zajednice na svim razinama prethodila je drž avnoj proceduri odlučivanja, osobito u ranijim razdobljima. Znači, institucionalna rješenja utvrđivala su poziciju SK kao središnje kategorije moći. Koncept vladajuće PP bio je duboko prisutan u svijesti članstva kao i u kolektivnoj svijesti društva.

SK je bio sistemska partija, bez političke konkurencije i mogućnosti kontrole njenog rada i efekata njene politike u društvu. SKJ se javlja i praktički funkcionira kao ključni politički faktor postojećeg sistema. To je njegova bitna funkcija koja je u sebi proturječna: s jedne strane je čuvar stabilnosti sistema, a s druge strane, jedini daje legitimnu kritiku sistemskih rješenja. Manifestna funkcija SK je revolucionarna snaga koja se bori za svestrani razvoj demokracije, a latentna funkcija je reproduciranje postojećeg, odnosno status quo-a. Manifestno je SK bio partija inteligencije u višenacionalnoj zajednici, a latentno, u svom konačnom ishodu, pokazao se kao bitni faktor dezintegracije društva i jedan od uzročnika njegove krize. Na djelu je decentralizirani ili policentrički etatizam, kao jugoslavenska verzija jednopartijskog sistema. Naravno, time se nije postigla veća konkurencija, efikasnost i demokracija, jer su svi ciljevi podređeni svojoj teritorijalnoj nacionalnoj eliti. Prilagođavajući se uvjetima policentričkog etatizma, partijsko-državne vrhuške republike i pokrajine zaigrale su manje ili više otvoreno na kartu nacionalizma, što je zadalo razoran udarac jedinstvu Partije i stabilnosti društva. Populistički pokret »antibirokratske revolucije« bio je najrazorniji u posljednjoj dekadi. Klasnu osnovu SKJ supstituirala je nacionalna, čime se stvara pogodan ambijent za promociju totalitarnih režima, produženjem postojećih ili stvaranjem novih.

Partija nije imala dovoljno snage da savlada sve dublji jaz između norme i realiteta. Nespremnost SK da u praksi slijedi svoje davno proklamirane ciljeve, urodila je ideološkom hipokrizijom i normativističkim utopizmom. Partija je sama najviše pridonijela produbljivanju jaza, jer su birokratske strukture u njoj nametnule orijentaciju da se status quo brani ekstenzivnim i detaljnim normiranjem društvenih odnosa i propisivanjem oblika i organizacija. Pravdana potrebom organizirane zaštite samoupravljanja od tehnokracije, hipertrofija normativizma služila je faktički učvršćivanju vlasti političke elite.

U samoj Partiji dogodio se raspad ideološke matrice pomoću koje se interpretirala stvarnost. SK nije bio u stanju da sačuva jedinstvo interpretacije nakon fizičkog nestanka utemeljivača ideološke matrice. Promjena legitimacijske paradigme nastupila je već davne 1969. godine. U posljednjim partijskim dokumentima nalaze se različiti svjetonazori. Pod utjecajem federalizacije, umnožili su se centri političke moći i nastale su različite ideologije, nastao je svojevrсни partijski pluralizam. Savez komunista je napustio najšire definirani zajednički nazivnik svih socijalističkih programa — ideju umne intervencije u tržišne odnose.

Posljednji zahtjev za reformom SK 1988. godine Ž. Puhovski je proglasio primjenom stalnog ideologiziranog djelanja: »Reforma je bila smisljena dok je postojala bit Saveza komunista. Ta bit SK više ne postoji... Čini se da je SK izgubio temeljne razloge postojanja«. ¹³ Dezintegracija je zahvatila SKJ u cjelini. Zapravo, postoji osam političkih partija. Demokratski centralizam, temeljni princip unutarnjeg ustrojstva koji predviđa široku demokraciju, prilikom kreiranja političke linije i svjesnog jedinstva u provođenju, očito se iscrpio. To u mnogome objašnjava sudbinu 14. Izvanrednog kongresa SKJ.

2. U uvjetima NOR na djelu je bilo historijsko lukavstvo uma, jer nije formulirana parola »direktnog juriša na vlast«, već parola »rušenje starih organa vlasti kao uporišta okupatora«. U ratu je stvorena nova država, ali nova samo po svojim nosiocima. Inače je to po formi bila klasična politička država. S obzirom na antifašistički karakter NOR-a, nova država nije mogla drugo ni biti nego »buržoaska država bez buržoazije« (Lenjin), jer ni KPJ u tom razdoblju nije explicite zastupala tezu o borbi za socijalizam i »socijalističku« državu.

Neposredno nakon rata, država nije bila tako strukturirana da bi u skladu s marksističkom teorijom mogla odumirati, niti je KPJ u tom razdoblju zastupala takvu teoriju. Naprotiv, uloga i funkcije države su poslije rata naglo jačale. Državni aparat je u tom razdoblju porastao za dva i pol puta. Primjenjivao se poznati kominternovski koncept rukovodeće Partije i jačanje uloge i funkcije države. Sve oblasti društvenog života pretvorene su u sektore državne politike, a birokracija je kao mrežasta opna obavijala globalno društvo.

Prvi je o odumiranju države javno govorio Tito 26. 6. 1950. u ekspozeu o prijedlogu zakona o radničkim savjetima u državnim privrednim poduzećima. Preuzimanjem sredstava u državne ruke, još nije bila ostvarena akciona parola tvornice radnicima. Kao razlog odumiranju države i uvođenju radničkog upravljanja Tito navodi »borbu protiv jedne zarazne bolesti koja se zove birokratizam«. ¹⁴ U tom ekspozeu Tito još konstatira da je odumiranje države kod nas došlo prekasno!?

U teorijskim i ideolojskim raspravama o odumiranju države dominirala su tri pitanja u tom razdoblju. Što znači i u čemu je suština odumiranja države, o društvenim pretpostavkama koje omogućuju odumiranje države i koji je smisao odumiranja države. Nerazvijenoj društvenoj praksi i dogmatskom teorijskom nasljeđu korespondirale su i nerazvijene teorijske rasprave o bitnim problemima odumiranja države.

Prvi pokušaj praktičkog odumiranja države, odnosno prodora u postojeću klasičnu političku državu, izvršen je 1953. godine. Ustavnim zakonom unijeta je institucija vijeća proizvođača od općine do federacije. Doduše, u tim vijećima bilo je najmanje neposrednih proizvođača, a najviše direktora i profesionalnih sindikalnih funkcionera. U praksi je nekoliko godina mjeran stupanj decentralizacije smanjivanjem broja činovnika i funkcionara na svim razinama. Posljednji put je Tito ove komparativne podatke iznio u ekspozeu uoči 1955. godine.

¹³ Ž. Puhovski: *Que vadis Jugoslavije*, Naprijed, Zgb, 1989, str. 93

¹⁴ Tito: Izbor iz djela, Tom II, Sarajevo 1977, str. 269

U razdoblju pedesetih i šezdesetih godina, nakon kratkotrajnih inicijalnih rezultata smanjivanja uloge i funkcija države, nastupaju duga razdoblja jačanja uloge i funkcija države. Bilježimo paradoksalnost u razvoju funkcija države, jačanju funkcije koje bi mogle i trebale slabiti, a bezrazložno slabe one funkcije koje su neophodne. Slabili su, zapravo, elementi pravne države, jer su pojedinci i grupe na mnogim razinama bili iznad zakona. Naj snažniji centar moći ostala je dugo vremena savezna država. Najznačajnija devijacija dogodila se s prenošenjem monopolne državne funkcije proširene reprodukcije na banke i reeksportere. Uporno se radilo na tome da javna politička sfera ostane izvan domašaja proizvođačke klase i građana uopće.

Kao reakcija na saveznu državu, republičke političke elite formuliraju tezu o jačanju nacionalne države. Ova teza nije bila bez osnova, ali je poprimila neadekvatnu interpretaciju emanacije nacionalnog bića i nacionalne isključivosti čiji nosioci su prije svega bile političke elite. Ovdje je počela transformacija od klasno-revolucionarne u nacionalnu državu. Kao odgovor, ali i logičan nastavak na ove tendencije inauguriran je model 74.

Raskorak između tog modela i realiteta bitno je obilježje ovog razdoblja u svim oblastima. U strukturi društveno-političkih zajednica od baze do globalnog nivoa, jača državna komponenta nad samoupravnom. Naročito jača republička pozicija kao glavni nosilac atributa državne vlasti. Upravljački sloj u republikama i pokrajinama nastoji da monopolizira za sebe zastupanje posebnih nacionalnih interesa. Tako centralistički etatizam zamjenjuje policentrički etatizam. Na nivou federacije počinje sučeljavanje i usklađivanje interesa nacionalnih država i nacionalnih ekonomija. Federacija je počela prerastati u konfederaciju. Federacija je postala »ono što se republike dogovore« (Bakarić), bolje rečeno što se dogovore političke elite. Decentralizacija funkcija države može se faktički kvalificirati kao izbjegnuta deetatizacija i odložena demokracija.

Država je, prema tome, ostala sila iznad institucionalnih oblika samoupravljanja. Izvori osamostaljene političke sile su u vrlo širokoj upotrebi normativne djelatnosti države u rješavanju nastalih proturječnosti. Država se, pri tome, nije služila samo manipulacijom, tj. prikrivenim obnašanjem faktičke moći, već i tzv. dirigiranim samoupravljanjem. Profesionalno-upravljački sloj bio je brojn i imao je jaku poziciju koja nije slabila. Naprotiv, javili su se nepotrebni i veoma skupi paralelizmi. Istodobno je bio u porastu državni i paradržavni intervencionizam, prije svega preko SIZ-ova, u mnogim oblastima društvenog djelovanja. U tom razdoblju broj je funkcionara i činovnika porastao za gotovo jedan milijun. »Državni intervencionizam nije bio nikad tako izražen, kao što je danas. Ali, istodobno, državni intervencionizam nije bio nikad tako nemoćan i politički diskreditiran«. ¹⁵

Sfera države postajala je sve ambivalentnija. U procesu refeudalizacije nije se fragmentirala država samo na uže teritorijalne entitete, već se raspada sam princip države. Nastajali su predbirokratski odnosi, važnost personalne vlasti, veze i poznanstvo. Nisu više bili osamljeni predstavnici vlasti koji su oštro kritizirali političke državne strukture zbog neefikasnosti, neodgovornosti i korupcije. To nije bila deviza »drž'te lopova«, već dublji raspad sistema, odsustvo racionalne regulacije i raspad funkcije sankcioniranja.

Stojimo pred problemom teorijske revalorizacije smisla odumiranja države, ne samo zbog neuspjeha jugoslavenskog eksperimenta, već zbog toga što se suvremeno društvo i država bitno razlikuju od građanskog društva i političke države 19. stoljeća kada je ova teorija nastala. Tvrdi se da je teom o odumiranju države i klasičnog prava diskreditirana pravna država, zapravo umjesto odumiranja socijalističke države, sve je više jačala partijska država. Mijenja se, također, odnos između suvremenog društva i države. Na djelu su dvije interpretacije: prema

¹⁵ J. Županov: *Marginalije uz društvenu krizu*, Globus, Zgb, 1983, str. 67

jednoj interpretaciji, država kao moderni Leviathan, guta cjelokupne društvene strukture, a prema drugoj, suvremeno društvo usisava državne funkcije. U svakom slučaju, suvremena država nije više samo organizirani monopol fizičke prinude vladajuće klase, već preuzima niz zajedničkih funkcija u suvremenim društvima. Javlja se kao najorganiziraniji subjekt društvenog razvoja, ali istodobno manifestira simptome nemoći u rješavanju egzistencijalnih problema suvremenog društva. U protekloj dekadi bilježimo obnovu liberalizma u odnosu društva i države, ali i neoliberalizam danas doživljava neuspjeh.

U sklopu iniciranih reformi, postavljen je zahtjev za afirmacijom pravne države u nas. Pravna država nije jednoznačan pojam. Pravna država je proizvod razvoja moderne civilizacije koju je gradio i međunarodni radnički, socijalistički pokret. Na tim temeljima doći će do afirmacije pravne države u dva pojmovna značenja: kao vladavina prava umjesto arbitrarosti volje političkih i ideoloških monopola, i pravno reguliranje i ograničenje političke vlasti, zatim kao ograničenje osobne vlasti i oligarhijske moći u okviru prava. Sve je slobodno što nije zakonom zabranjeno. Koncept pravne države postavio je u modernom demokratskom političkom sistemu univerzalna ljudska prava i slobode kao realnu granicu do koje vlast prostire svoje ingerencije.

Preobrazba autoritarne partijske države u laičku pravnu državu neće biti laka. Osnovni izbor teškoća proizlazi iz primata političkog i na njemu zasnovane dominacije vlasti i svemoći političkog sloja. U takvim uvjetima, umjesto konstituiranja moderne pravne države, na djelu je njeno degradiranje, gdje nema pravne kontrole vlasti nema pravne sigurnosti, gdje se ne prizna dostojanstvo ljudske ličnosti, dominira primitivna, neracionalna i preskupa birokracija. Vlada pravni relativizam i potpuno ignoriranje privrednog prava.

Za preobrazbu partijske države u pravnu državu, neophodno je konstituiranje građanina i njegova emancipacija od apstraktnih kolektiviteta. Zatim je potrebna reafirmacija civilnog društva kao demilitariziranog i demokratskog društva u kojem se u cjelini uvažava nivo dosadašnjeg civilizacijskog razvoja.

Za jugoslavensko društvo, tvrdi Lj. Tadić, da je »svojevrnsni socijalistički Behemot... To je odsustvo poretka, pluralizam represivnih aparata koji se uslovljavaju ili pobijaju. U tom odsustvu poretka vladaju faktički, a ne pravni odnosi«. ¹⁶ Započete promjene na prevladavanju partijske države kao da produžavaju stanje Behemota, pa i zaoštavaju.

3. Samoupravljanje je u svojoj suštini spontani i autonomno iznikli pokret revolucionarne djelatnosti radničke klase. Jugoslavensko samoupravljanje nije imalo tu autentičnu dimenziju. Samoupravljanje u nas uvedeno je odozgo, odlukom političkog faktora. Zašto je uvedeno samoupravljanje, u istraživanjima koja nisu završena, nude se tri odgovora. Nagli pad proizvodnje 1949—1950, slabljenje radnog entuzijazma i međunarodna blokada zahtijevali su ponovnu mobilizaciju radničke klase. Kritika birokratizma u SSSR-u koji nam je zaprijetio hegemonijom, nije bila uvjerljiva i efikasna bez teorijske i praktične kritike istih takvih pojava — birokratizma na vlastitom tlu. I napokon, da je uvođenje samoupravljanja bio samo propagandni potez kako bi se pokazala »differentia specifica« naspram SSSR-a i socijalističkog lagera pred međunarodnom javnosti. Mišljenja sam da su radnički savjeti uvedeni prije svega zbog razvoja proizvodnih snaga i povećanja produktivnosti rada. U prilog tom mišljenju naveo bih veoma instruktivnu ocjenu B. Kidriča iz tog razdoblja. »Administrativne forme državnog socijalizma postaju sve više kočnica za daljnji napredak materijalnih proizvodnih snaga«. ¹⁷

¹⁶ Lj. Tadić: *Država i društvo u socijalizmu*, KN, Bgd, 1989.

¹⁷ B. Kidrič: »O reorganizaciji državne uprave«, *Komunist*, 4-5/1950, Bgd, str. 31

Pretpostavke samoupravljanja nisu bile istraživane niti je to bilo tada moguće. Nema sumnje da se otpočetak išlo ispred tehnološke razvijenosti privrede, političke izgrađenosti institucija, te kulturne i obrazovne razine većine radništva. Premda nisu postojale pretpostavke, već ih je trebalo istodobno izgrađivati s radničkim savjetima, u početku je bio primjetan prodor samoupravnosti. Da radnici nisu bar djelimice prihvatili ideju samoupravnosti, radnički bi savjeti ostali otpočetak artifičijelna tvorevina. Doduše, prepreke su bile brojne, ali su u početku s većom voljom i upornošću savladavane. Budući da je samoupravljanje postulirano zakonskim aktom, prije izvršenih neophodnih promjena, došlo je do simbioze suprotnih elemenata. U jednu u osnovi autoritarnu političku strukturu na makro-nivou ugrađeni su elementi samoupravnosti na mikro-nivou. Rukovodstvo »partijske države« iniciralo je radničke savjete ne kao alternativu državno-partijskom monopolu, već kao dodatak s ograničenim kompetencijama. Razvoj samoupravljanja bio je otpočetak doziran od etatističko-birokratskih struktura, jer njegov nosilac nije bio masovni radnički pokret, na čijem formiranju se nije radilo. Kasnije su istraživači utvrdili na praktičnom planu nespojivost neposredne i autonomne radničke akcije s postojećim etatističko-birokratskim sistemom. »Utvrđivanje nespojivosti samoupravnog sistema sa samoupravnom radničkom akcijom, predstavlja radikalnu kritiku postojećeg na osnovu njegove vlastite ideologije.«¹⁸

Usprkos spomenutim slabostima, u početnoj fazi postojali su ponajbolji uvjeti za razvoj samoupravljanja. Djelimice je obnovljen revolucionarni entuzijazam i vjerovanje u humaniju, demokratsku alternativu postojećem staljinističko-birokratskom »socijalizmu«. U inostranstvu se tada pojavio velik interes za naš samoupravni eksperiment, stizala su sve češće priznanja. Veoma rijetke su bile sumnje u neuspjeh tog socijalnog eksperimenta u tom razdoblju.

U prvoj fazi samoupravljanje se javlja kao inicijalna modifikacija u nas recipiranog sovjetskog modela »centralizirane komande ekonomije«. Ukida se centralno planiranje u naturalnim pokazateljima i zamjenjuje ograničenim tržišnim mehanizmom uz planiranje osnovnih proizvodnih proporcija. Decentralizacija privrednog sistema spušta se do razine poduzeća koja uz administrativna i fiskalna ograničenja samostalno posluju na tržištu. Zatim, uvodi se institucija radničkog savjeta koja faktički omogućuje samo participaciju zaposlenih u upravljanju poduzećem u državnom vlasništvu. Bio je to sistem koji se samo nominalno mogao nazivati samoupravnim, u punom smislu tog značenja. Radnički savjet kao glavni organ »predstavničke demokracije« u poduzeću nije bitno izmijenio strukturu upravljačkih ovlaštenja, niti je značajnije utjecao na faktičku distribuciju moći određenu državno-partijskom hijerarhijom. Ipak, došlo je do određene distribucije moći, ali mnogo više zbog decentralizacije upravljanja do razine poduzeća.

Jedan od najznačajnijih događaja u tom razdoblju bio je I Kongres radničkih savjeta, održan 1957. koji je, između ostalog, usvojio tezu o »republici savjeta« čiji bi vrhovni organ bio Kongres savjeta. Takav zahtjev bio je »revolucionaran«, ali se kasnije pokazao nerealan. Započinje paradoksalno kretanje, prvi štrajkovi »samoupravljača« kao izraz liberalizacije u ekonomiji, ali i produženje takvog političkog sistema koji ograničava, sputva razvoj samoupravljanja. U prvoj polovici šezdesetih godina taj sistem iscrpio je svoje razvojne potencijale. Pokušaj rješavanja akumuliranih problema doveo je do sukoba suprotstavljenih koncepcija u vrhu političke elite, čiji izvori još nisu dostupni istraživačima. Poznato je samo da je u središtu sukoba bila rasprava o novom ustavu 1963. godine.

Započela je druga faza u razvoju samoupravnog sistema. Kao kamen medaš uzima se privredna reforma 1965. i brionska sjednica plenuma CK SKJ u srpnju 1966. Bio je to pokušaj

¹⁸ V. Arzenšek: *Struktura i pokret*, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Bgd, 1984, str. 86

institucionalizacije zaokruženog tržišnog privrednog sistema, koji se u ključnim točkama razlikuje od suvremenih građanskih ekonomija, te otvaranje procesa političke demokratizacije. Glavna razlika naspram suvremenih građanskih ekonomija bilo je društveno vlasništvo i zadržavanje mehanizma ideološko-političke integracije posredstvom SK i njegovih transmisija.

Osnovna je ideja reformiranog sistema bila da se osamostaljenjem poduzeća kao tržišnih subjekata i jačanjem managementa realiziraju pozitivni učinci tržišne ekonomije. Novi je sistem doista unio značajne promjene. Povećana je neovisnost poduzeća, smanjena je ovisnost o političkoj okolini i umnožena moć kojom relativno autonomno raspolaže management, što je produbilo raskorak između razvojnih koncepcija glavnih ekonomskih subjekata te integracijskih i kontrolnih kapaciteta postojećeg političkog sistema s monopolnom pozicijom Saveza komunista. Taj raskorak se pokazao kao rascjep unutar samog monopolnog političkog subjekta na »liberalno-tehnokratsko« i ortodoksno-komunističko krilo.

Reformirani privredni sistem kasnih šezdesetih godina ostvario je niz povoljnih ekonomskih rezultata, ali je povećao i nestabilnost, porast inflacije, nezaposlenost, promjenjivost stope privrednog rasta i sve burnije teško kontrolirane političke procese. Počela se zaoštavati proturječnost između suprotstavljenih razvojnih i institucionalnih obilježja sistema. U tom razdoblju bilježimo studentske nemire, tzv. »cesnu aferu« u Sloveniji, »maspok« u Hrvatskoj i pojavu »anarholiberala« u Srbiji. Način razrješavanja te proturječnosti i spomenutih popratnih političkih pojava, bio je poznat, napuštanje privredne reforme, zaustavljanje procesa liberalizacije i utemeljenje radikalno drukčije koncepcije »udruženog rada«.

Time je započela treća faza u razdoblju samoupravljanja. Jugoslavenska koncepcija samoupravljanja od samog je početka predstavljala kompromis s naslijeđenim poslijeratnim društvenim modelom, bez stvarne spremnosti da se koncept samoupravnog društva formulira kao izazov i alternativa birokratski organiziranim društvenim strukturama, što je osobito došlo do izražaja u Ustavu 1974. Tim Ustavom oktroiran je integralni sistem socijalističkog samoupravljanja, koji je prema ocjeni istaknutih analitičara bio jedna od dviju najvećih pogreški poslijeratnog razdoblja. Zaplašeni spomenutim zbivanjima, posebno u tri republike — Hrvatska, Slovenija, Srbija, htjeli su sačuvati postojeći sistem, stvarnu vlast partijsko-državne birokracije. Bila je to normativna anticipacija budućnosti prema kojoj se svjesno usmjerava društveni razvitak. »Time se htjelo kompenzirati i kamuflirati odsutnost stvarnih promjena u korist onih kojima se vlada« (N. Pašić, »Borba« rujna 1990). Poznata su i drukčija mišljenja, zato ostaje kao znanstvena zadaća da se potpunije istraži da li je Ustav 74. bio spašavanje političke elite i njena sistema ili uvođenje neposrednog samoupravljanja koje je, ovako koncipirano, bilo osuđeno na neuspjeh.

Privredni sistem udruženog rada nizom obilježja postao je oprečan prethodnom sistemu. Privredna struktura je razbijena na mnoštvo institucionalno osamostaljenih organizacija. Management je lišen niza institucionalnih ovlaštenja, redefinicijom nosilaca »suverenosti« radne organizacije i proklamiranjem integralnog i neposrednog samoupravljanja udruženih proizvođača. Ponovno je uspostavljena praktički apsolutna sigurnost radnog mjesta, dakle koalicija birokracije i radništva, što je imalo veoma negativne posljedice na proizvodnju i produktivnost. Na makro nivou ukida se tržište i uspostavlja se dogovorna ekonomija. Integralna sila koja povezuje autonomne jedinice rada i samoupravljanja jest nacionalna država kojoj se pridaju obilježja samouprave. Takav sistem samoupravljanja iznad kojeg stoji država i partija J. Županov naziva »dirigirano samoupravljanje«. U toj fazi manifestiraju se retrogradni procesi kada se radi o samoupravljanju. Stoga je razorna ekonomska kriza osamdesetih godina kao i izmijenjena struktura moći na mikro-razini nužan proizvod institucionalnog sistema integralnog samoupravljanja. Trebao je to biti još jedan raskid, kaže M. Korošić, evocirajući pri tome 1941.

i 1948, ali u »praksi je politička vlast ostala čvrsto u rukama politokracije. Zemlja je upala u krizu jer je došlo do institucionaliziranog konzerviranja samoupravljanja. Umjesto raskida, prošlost se učvrstila«. ¹⁹ Istodobno je bio naš autor uvjeren da bi istinsko samoupravljanje moglo izvući društvo iz duboke krize. Samoupravljanje je ostalo bespomoćno, bez radikalne rekonstrukcije privrednog i političkog sistema.

Posebno ćemo analizirati dvije grupe zapreka zbog kojih samoupravljanje u nas nije uspjelo. To su razina ukupne društvene razvijenosti s podjelom rada i otpornost naslijeđenog sistema na radikalne promjene.

Kada se radi o utjecaju, ukupne društvene razine razvijenosti na samoupravljanje, tada su mišljenja među znanstvenicima podijeljena. »Samoupravljanje je primjereno jednom društvu čije proizvodne snage nisu ni razvijene ni moderne«. (N. Pešić, »Tehnološki izazovi«, **Borba**, lipanj 1990). Iz toga možemo izvesti konzekvencije da su razvoj samoupravljanja i proizvodnje sve više dolazili u koliziju i napokon završili u krizi. Stvarno sudjelovanje radnika u odlučivanju u radnoj organizaciji znači novi proizvodni odnos koji pretpostavlja kvalitativnu promjenu u materijalnim tehnološkim temeljima proizvodnih snaga. »Takva se kvalitativna promjena može eventualno očekivati kao posljedica tzv. informatičke revolucije. Industrija u Jugoslaviji, naprotiv, izgrađena je na temelju klasične tehnologije koja implicira diobu rada mrvljenjem radnog procesa na najjednostavnije rutinske fizičke operacije, a često na tekućoj vrpci s minimalnim informacijskim sadržajem.« ²⁰ Konzekvencija je da samoupravljanje nije imalo odgovarajuće pretpostavke za razvoj, već će ih tek imati s informatičkom revolucijom. Otpornost specifičnog institucionalnog sistema izgrađenog do ranih pedesetih godina, bila je još veća zapreka razvoju samoupravljanja. Sistem je pokazivao izuzetno visok stupanj inercije, odnosno otpornosti na promjene. Vrlo radikalne u proklamaciji, učestale ustavne i zakonske reforme u praksi su ostajale na površini. Najčešće su se mijenjali nazivi, broj i sastav predstavničkih tijela na svim razinama, od općine do federacije. Predstavnički sistem zamijenjen je delegatskim sistemom koji se u praksi pretvorio u vlastitu suprotnost. »Međutim, osnovna početna karakteristika sistema, naime koncentracija svih političkih odluka u funkcionsko profesionalnom sloju KPJ odnosno SKJ nije se bitno mijenjao do najnovijeg vremena.« ²¹ Sve je bilo pod kontrolom tog sloja, osobito kadrovska selekcija. Pod tim uvjetima radne organizacije nisu mogle steći autonomiju koja je neophodan uvjet samoupravnog položaja radnog kolektiviteta.

Jugoslavija je više od dva desetljeća u traženju novih putova bila ispred realsocijalističkih zemalja. Ta traženja su išla u pravcu uvođenja samoupravljanja, veće autonomnosti privrednih subjekata i djelimičnog uvođenja tržišnog sustava. Tim izvornim putem koji je bio i privredno uspješniji Jugoslavija je kročila sve do 1972—1974, kada se nameće oktroirani »integralni sistem socijalističkog samoupravljanja«. U takvom oktroiranom uniformnom sistemu, ali i zbog njega, razgara se duboka i dugotrajna globalna društvena kriza.

Uprkos retrogradnom karakteru integralnog sistema socijalističkog samoupravljanja, više analitičara s pravom ističe da ideja samoupravljanja i autonomna samoupravna praksa ima svoj *raison d'être*. Iznijet ćemo mišljenja nekih analitičara. »Bez obzira što taj projekt nije uspio i što samoupravljanje nije razvijeno u obliku efikasnog političko-ekonomskog sistema, ono je ipak poslije četrdeset godina postalo društvena vrijednost koju u poduzećima realno ne možemo odbaciti.« ²²

¹⁹ M. Korošić: **Quo vadis, Jugoslavije**, Naprijed, Zgb, 1989, str. 7

²⁰ E. Pusić: **Quo vadis, Jugoslavije**, Naprijed, Zgb, 1989, str. 118

²¹ Ibid. str. 119

²² B. Kovač: »Moć i nemoć samoupravljanja«, **Kulturni radnik** br. 6/89, Zgb, str. 50

Tvrđi se, također, da ideja i normativna ostvarenja samoupravnog socijalizma nisu ostali bez posljedica. »Samoupravljanje ostaje revolucija povećanih očekivanja jednakosti svačijeg statusa u radnoj organizaciji. Preko toga predstavlja stvarnu decentralizaciju odlučivanja u njima. Odluke se donose na neusporedivo više mjesta nego ranije, sa svim pozitivnim i negativnim implikacijama takvog proširenja. Kroz to, samoupravljanje, ma kako fragmentarno, jest škola demokratizma u kojoj velik broj ljudi uči raspravljati o složenim problemima, postaju svjesni svojeg subjektiviteta u tom procesu i kritičniji prema svim centrima moći.«²³

Još konkretniji u eksplikaciji stava naspram različitih aspekata samoupravljanja bio je V. Rus. »Istrajati na samoupravljanju koje se bazira na društvenom vlasništvu danas, poslije tolikih mučnih decenija, potpuno je neodgovoran apsurd... No, tome nasuprot mogli bismo kazati da će individualizacijom i personifikacijom kapitala biti stvorena realna baza za samoupravljanje.«²⁴ Iz toga slijedi, ako nije bila djelotvorna kombinacija samoupravne regulacije i društvenog vlasništva, pretpostavlja se da će biti djelotvorna kombinacija individualiziranog vlasništva i samoupravljanja.

Još je značajnija V. Rusova eksplikacija diferencije između funkcija participativne i reprezentativne demokracije. »Funkcija participativne demokracije potpuno je drugačija nego ona reprezentativne, pa zato nikakva kompenzacija jedne s drugom ne dolazi u obzir. Participativna demokracija na nivou mikroregulacije, a reprezentativna na razini makroregulacije omogućava selekciju, svjesnu rotaciju i kontrolu političke elite.«²⁵ Nakon distinkcije između participativne i reprezentativne demokracije, autor je izveo veoma instruktivan zaključni stav. »Danas zastupam isto stanovište, pa ne mogu prihvatiti stavove onih koji teže tome da na olaki način problem demokratske regulacije reduciraju na konstituiranje stranačkog pluralizma, pri čemu je bilo kakav sistem industrijske i ekonomske demokracije na razini mikroregulacije za njih sasvim redundantan mehanizam... meni je ideja redukcije demokratske regulacije na višestranački sistem isto tako tuđa kao ideja generalizacije samoupravne mikroregulacije u jedan integralni sistem čiji bi vrh trebao biti nekakav federalni radnički savjet.«²⁶ Iz ovog kompleksnog stava proizlaze najmanje dvije bitne konzekvencije. Konstituiranje višestranačkog sistema ne može isključiti ekonomsku odnosno industrijsku demokraciju na razini mikroregulacije, isto tako kao što nije primjerena koncepcija generalizacije samoupravne mikroregulacije u jedan integralni društveni sistem. To je zapravo kritika koncepcije pluralizma samoupravnih interesa kao pokušaja realizacije bespartijske demokracije.

Premda je integralni sistem socijalističkog samoupravljanja doživio slom kao hipertrofirani normativizam, što je samo loša zamjena za utopiju, ima mjesta za samoupravljanje, ali kao komplementarno, a ne kao isključivo načelo uređivanja odnosa među ljudima. Oktroirano samoupravljanje postalo je jedna od glavnih prepreka realizaciji istinskog samoupravljanja. Težište takvog istinskog samoupravnog sistema je na samoupravljanju autonomnih radnih grupa.

Nakon analitičke faze u kojoj smo ponaosob analizirali državu, partiju i samoupravljanje, sada ćemo sintetizirati sva tri konstitutivna elementa pod zajedničkim nazivnikom »Politički sistem« sa ciljem da utvrdimo uzroke krize i pravce njena raspleta.

Jugoslavenski politički sistem imao je na početku određene prednosti naspram istočnoevropskih realsocijalističkih režima. SKJ nije bio instrument sovjetske dominacije, već čuvar

²³ E. Pusić, *Ibid.* str. 119

²⁴ V. Rus: »Moć i nemoć samoupravljanja«, *Kulturni radnik*, br. 6/89, Zgb., str. 68

²⁵ *Ibid.* str. 71

²⁶ *Ibid.* str. 71

nezavisnosti naroda Jugoslavije. Sistem je politički decentraliziran, i radnički savjeti su imali značajnu samostalnost, participaciju i ekonomsko odlučivanje u bazi.

Poduzimane su veoma česte normativno-institucionalne promjene na liniji demokratizacije, jednakosti i slobode. Međutim, uprkos čestim promjenama, politički sistem reproducirao je stare institucije koje su onemogućavale provođenje dubljih promjena. Status quo političkog sistema održavao se zahvaljujući tome što nije prekinut lanac reprodukcije birokratskog etatizma. Premda je izvršena decentralizacija, sačuvana je policentrička hijerarhija strukture koja se temeljila na kadrovskom monopolu pružajući otpor liberalizaciji i demokratizaciji. »Socijalistički poredak nije se u praktičnoj politici mnogo odmakao od jednostranačkog režima, uprkos proklamacijama i ustavnim promjenama«. ²⁷ Dominacija politike nad ekonomijom nije dozvoljavala da se faktički radi na deetatizaciji i debirokratizaciji političkog sistema: države i partije.

Faktički provedeno »odumiranje države« značilo je odumiranje pravnih elemenata države, a ne smanjivanje moći nametanja normativnih idejno-političkih odnosa među ljudima. »Utoliko se parola odvajanja partije i države pokazuje pogrešnom, jer je funkcija političke partije upravljanje državom, naravno, na osnovi demokratskog legitimiteta«. ²⁸

Okroiranje modela 74. generiralo je povećanu diskrepancu između institucionalnog sistema i postojećih društvenih odnosa. Novi institucionalni sistem predviđao je veće učešće neposrednih proizvođača, ali se nije ostvarivalo pretpostavljeno većinsko učešće proizvođača zbog slabog interesa ili njihova potiskivanja. Ostao je neistražen problem zašto radnici nisu zdušnije prihvatili samoupravljanje.

Novi institucionalni sistem pretpostavljao je, također, smanjivanje političkih funkcija državnog aparata, a došlo je do enormnog umnožavanja državnih i paradržavnih organa. Jugoslavensko društvo je uprkos modelu 74. ili upravo zbog njega ostalo naglašeno političko društvo, jer je politički sistem s državom i partijom zadržao dominaciju. Delegatski sistem je pretvoren u pseudopredstavnički sistem. Delegati su bili vezani uz politički aparat svoje republike, a ne uz neposredni dijalog s biračkim tijelom. Zbog faktički posrednih izbora, nije bilo prave odgovornosti za rad. Opća ustavna teza da se odlučuje samoupravnim putem, dok se uloga države pojavljuje jedino prema potrebi, bila je odviše optimistička. Samoupravljanje je trebalo da zamijeni stručne funkcije i autoritet države. To je dovelo do miješanja, zamjenjivanja i izbjegavanja odgovornosti, a u prazan prostor ubacivale su se neformalne grupe i arbitriranje političara. Bilo je to snižavanje stručnosti u donošenju odluka, jer ne mogu svi o svemu kvalificirano odlučivati.

U formaciji političkog sistema utemeljenog na Ustavu 74. pored velike normativno-institucionalne promjene, nije došlo do očekivane demokratizacije i deetatizacije, već je partijsko-državni kompleks u novim decentraliziranim oblicima stekao svoja još snažnija uporišta. Iza »perfekcionističke« konstrukcije integralnog sistema socijalističkog samoupravljanja, nastavila je egzistirati naslijeđena hijerarhijska struktura, dominacija političke elite bez javne odgovornosti.

U uvjetima oligarhijske distribucije moći u društvu, podjela na političku elitu i masu bez systemske mogućnosti suprotstavljanja i kontrole vlasti elite, bez mogućnosti njene smjenjivosti, sav dopustivi pluralizam definiran je u ideološkom obliku »pluralizma samoupravnih interesa«. Kardeljev koncept pluralizma samoupravnih interesa ima svoju antropološku demokratsku osnovu, da nosioci radnih uloga budu i neposredni nosioci vlastitih interesa o kojima odlučuju, ali legalizacija pluralizma samoupravnih interesa spada u socijalnu sferu, ne može se izjednačiti s legaliziranjem političkog pluralizma u sferi autonomnosti politike.

²⁷ E. Pusić, *Ibid.* str. 121

²⁸ Ž. Puhovski, *Ibid.* str. 90

Na pluralizmu samoupravnih interesa zamišljen je takav institucionalni sistem koji je trebao sprečavati politizaciju interesa, ali život se nije ponašao prema toj shemi, pokazala se antificijelnom, nedjelotvornom. Taj koncept nije polazio od stvarnih, nego od pretpostavljenih odnosa, ali blagodareći monopolu SK, koncepcija pluralizma samoupravnih interesa uzeta je kao neosporna osnova političkog sistema.

Postoji još jedan nedostatak u konstrukciji postojećeg sistema. Izgradnja tzv. radne demokracije do nivoa globalne organizacije društva, nije moguća. U suvremenim društvima ne poklapaju se radna svojstva čovjeka s njegovim općim svojstvima, prije svega u stupnju i modalitetima slobode. Naime, proizvodnja nije sfera slobode, jer se njeni akteri moraju podvrgći logici razvoja sredstava za proizvodnju. Generaliziranje proizvodnih ovlaštenja pojedinaca i društvenih grupa do razine globalne zajednice, nužno reducira jednakost, slobodę i prava čovjeka kao građanina.

U pokušaju da se ostvari »socijalistička demokracija« zasnovana na proizvodnim ovlaštenjima pojedinaca, ova inheretna nesuglasnost stupnja slobode radnika i građanina rezultira ukidanjem građanskog statusa pojedinca. Time dolazi do ukidanja civilnog društva, jer ima onih koji su u tom društvu »jednaki«.

Cijeli demokratski opus mora se osloniti na instituciju građanskog statusa čovjeka. Institucija radni čovjek samo je parcijalno zasnivanje političkog čovjeka. Zato je neophodna reafirmacija civilnog društva u kojem se u cjelini uvažava nivo dosadašnjeg civilizacijskog razvoja.

Federalizam je bitan elemenat političkog sistema. Federalizam u višenacionalnoj zajednici nije sporan, ali je načelno ispravna ideja dovedena do krajnosti. »Stvarnim pravom na veto svaka republika i pokrajina ima mogućnosti da prilikom svih odluka koči savezna rješenja... Rezultat je dubokosežno kočenje ili totalna blokada političkog procesa odlučivanja.«²⁹

Neki upravo smatraju najdubljim uzrokom krize sukob između decentraliziranog etatizma i jedinstvenog jugoslavenskog tržišta. I dogovorna ekonomija je proizvod decentraliziranog etatizma kojem je odgovarao utopijski model samoupravljanja.

Insistiranje na monolitizmu društveno-političkog sistema i ustrajavanje na ostvarivanju koncenzusa u društvu, izrazita prevaga stabilizacije nad razvojem, djelovala je kao granica alternativnih rješenja i proizvodnja krize. To je dovelo u pitanje društvenu prihvatljivost sistema socijalističkog samoupravljanja kao poželjnog modela. Nijedan subsistem nije se više mogao uspješno razvijati u sklopu postojećeg modela s avangardom kao nosiocem. »Cjelokupno društvo postalo je sistem blokade što je empirijski dokaz da se razvojni koncept iznutra definitivno iscrpio... njegova funkcionalizacija više nije moguća, jer su se svi pokušaji te vrste pokazali neuspjeli.«³⁰ Jedini izlaz je napuštanje modela, a kao dokaz ovaj autor navodi Bajtovu ocjenu da je za Jugoslaviju bilo empirijski utvrđeno da svojim resursima ostvaruje samo polovicu objektivno mogućeg društvenog proizvoda. Politički sistem je, prije svega, prouzročio da su se razvojne mogućnosti privrede iscrpile.

Sveukupna blokada sistema, kriza legitimacije poretka i nezadrživi unutarnji pritisak koji je artikulirao nikad do kraja umrtvljenu potvrdu građanskog društva, da se autonomno odredi prema državi, doveli su do realističkog samopriznanja o istrošenosti integralnog sistema socijalističkog samoupravljanja. Stoga je nužna rekonstrukcija društva kao sfere pojedinačnosti i posebnosti, socijalne izvornosti interesa, te predstavničke države utemeljene na zakonu kao garanciji konstitucije općeg interesa. To je moguće realizirati rekonstrukcijom, koja je već u toku drugu godinu, »socijalističke« države, političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, te ustanovljavanjem novog identiteta SKJ kao jedne od političkih partija koja svoju legitimaciju

²⁹ J. reuter, I. Reuter-Hendrich, *Ibid.* str. 141

³⁰ J. Jerovšek, *Ibid.* str. 47

traži na neposrednim izborima. Zauzimanje za civilno društvo u socijalizmu u prvi plan stavlja zahtjev za autonomnom javnosti, pravnom državom i političkim pluralizmom.

Izlaz iz duboke globalne društvene krize naznačen je 1988. na konferenciji SKJ odlukom o tri reforme: privrednoj, političkog sistema i partijskoj reformi. Početkom 1989. novi SIV je pristupio operacionalizaciji prije svega privredne reforme i, djelimice, političkog sistema, u znaku sintagme borbe za »novi socijalizam«, a SKJ elaboracijom vlastite reforme u pripremi za 14. Izvanredni Kongres. SIV nastavlja s privrednom reformom ispunivši sintagmu borbe za novi socijalizam. Privrednom reformom uvedeni su pluralizam i ravnopravnost vlasništva, izmijenjen je karakter društveno-ekonomskih odnosa, uvodi se poduzetništvo, konkurencija i, napokon, višepartijsnost.

14. Izvanredni Kongres SKJ bio je raskrsnica i slom. Kongresu predloženi dokumenti pokazali su da su progresivni potencijali daljnjih reformi unutar jednopartijskog sistema historijski iscrpljeni. To je, prema vlastitom priznanju, iznijeto u izjavi 14. Izvanrednog Kongresa. »Naša Partija je učinila velike stvari, ali snosi odgovornost za birokratizaciju društva, sporo prevladavanje jednog neproduktivnog modela društva i njemu odgovarajućeg tipa partije, za eskalaciju ekonomske i socijalne krize« (Borba, lipnja 1990). U izjavi također stoji da se SKJ odrekao ustavom garantiranog političkog monopola i da se zalaže za razvoj parlamentarne demokracije kao način obnašanja narodnog suvereniteta u sferi državne vlasti.

Poslije sukoba u svim dijelovima partijsko-upravljačke strukture, prevladalo je mišljenje da je višepartijsnost najpovoljnija opcija. Budući da se istrošio integralni sistem socijalističkog samoupravljanja sa SKJ kao avangardom, prijelaz na razvijeni model parlamentarne demokracije bio je neophodan, ali je vrlo dramatičan. Postoji strah od nastanka pluralizma. Razvoj se odvija u proturječju da su promjene nužne i straha od njih. Već su vrhovi SKJ tijekom vremena trasirali opciju nacionalne homogenizacije, zagledanošću u prošlost, zanemarili su suprotstavljenost različitih socijalnih interesa u društvu. Time su pripremili pobjedu nacionalnih partija. Danas nije na djelu autentični politički pluralizam, već nacionalna homogenizacija. Istinski višepartijski politički pluralizam nespojiv je s nacionalnom homogenizacijom.

Višenacionalnost je konstitutivni elemenat Jugoslavije koji bitno utječe na svaki dio njena sistema. Podjele unutar SKJ jačale su vrhove republika — političke elite. Radnici npr. nisu više u igri. Nisu i u jezgru novih partija, novi lideri nisu iz njihovih redova, premda su masovno glasali za određene partije. Nacionalističke ideologije kao specifičan izraz iracionalnog kolektivnog egocentrizma, relativno lako stiču velik utjecaj na mase, dezorijentirane i frustrirane krizom.

Uvjereni smo da će se veoma brzo na socijalnu političku scenu vratiti konfrontacija socijalnih grupa i političkih stranaka koje će elaborirati njihove interese.

Da li je višestranačje koje postaje dio naše stvarnosti, garancija veće globalne efikasnosti jugoslavenskog društva. Višestranačje predstavlja mehanizam konkurencije, ali može imati i suprotan efekat ako velik broj političkih partija s nekvalificiranim vodstvom u svojim nadmetanjima onesposobe zemlju za efikasne političke i ekonomske aktivnosti.

Zato valja razmišljati na tragu teza V. Rusa da li je za jednu efikasnu demokratsku regulaciju društva dovoljan višestranački sistem na makro-razini i neka vrsta industrijske i ekonomske demokracije na mikro-razini. Vacuum je velik, treba ga popuniti, već je o tome Durkheim pisao.

Da zaključimo — Samoupravni socijalistički sistem nije ispunio svoja dalekosežna obećanja, ali je ostavio pozitivne tragove. Samoupravljanje je bilo traženje alternative zatvorenom totalitarnom jednopartijskom sistemu i proširenje kruga legitimnih interesa. Posebno je pridonijelo demokratizaciji odnosa na radnom mjestu i fragmentaciji konflikata. Samoupravljanje je ostavilo i negativne tragove, jer nije pokazalo sposobnost mobilizacije radništva za efikasnu akciju, zato je doživjelo neuspjeh. Razlozi neuspjeha su poznati, normativna oktroiranost sistema iz vrha političke elite. Međutim, ako je napušten integralni sistem socijalističkog samoupravljanja kao utopijski, ideja samoupravnosti nije utopijska, već njoj pripada budućnost.

LITERATURA

- V. Koštunica — K. Čavoški: **Stranački pluralizam ili monizam**, tribuna, Letnik XXXVII, Ljubljana, 1977.
- VI Kongres SKJ**, Kultura, Beograd, 1952.
- Vladimir Arzenšek: **Struktura i pokret**, Centar za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 1984.
- Yvon Bourdet: **Pour l'autogestion**, Ed. Anthropos, Paris, 1974.
- Aleksandar Vacić: **Jugoslavija i Evropa**, Beograd, 1988.
- Quo vadis Jugoslavije?** Naprijed, Zagreb, 1989 (zbornik radova)
- Program SKJ**, Kultura, Beograd, 1958.
- Tito: **Izbor iz djela**, Tom II, Sarajevo, 1977.
- J. Županov: **Marginalije uz društvenu krizu**, Globus, Zagreb, 1983.
- Kulturni radnik: moć i nemoć samoupravljanja, Zagreb, br. 6/1989 (tematski blok)

THE CONTRADICTIONS AND INTERNAL BOUNDARIES OF A POLITICAL MODEL THE PARTY, STATE AND SELF-MANAGEMENT IN YUGOSLAVIA

VELJKO CVJETIČANIN
Faculty of Philosophy, Zagreb

In the period from 1944 to 1947 the KPJ (Communist Party of Yugoslavia) played the leading role in the new government, but the multi-party system also existed. The dilemma of choosing between such party pluralism and the one-party system was quickly and relatively easily resolved in favour of the KPJ. In this period the party system in Yugoslavia had come closest to the Bolshevik system. The conflict with Stalin compelled the leadership to search for a new identity of the Yugoslav society, different from the bureaucratic Soviet system, but retaining the discontinuity with the Westerntype civil democratic societies. What was sought after was the so-called third road of social development on the grounds of self-managing socialism. The KPJ decided to transform itself into the SKJ (League of Communists of Yugoslavia), but in essence it neither changed its role nor organizational structure. In the mid-fifties the withering away of the state concept was launched, but the undeveloped social practice and dogmatic theoretical legacy was also accompanied by undeveloped theoretical debates about the crucial problems concerning the dying away of the state. After short-lived initial results in reducing the role and function of the state, came long periods in which the state strengthened its power. The state remained a force above the institutional forms of self-management. With the 1974 Constitution the so-called integral system of socialist self-management was octroyed. In such a system, but also due to it, a deep and longlasting social crisis had flamed up. In spite of frequent changes, the political system reproduced old bureaucratic institutions which prevented deeper social changes from taking place. The domination of politics over economy did not permit work to be done on the deetatization and debureaucratization of the political system. The transition to the developed model of parliamentary democracy was indispensable but it has been very dramatic.